

**Готвянський І. В.,**  
аспірант юридичного факультету  
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

## ШАХРАЙСТВО ЯК ЗЛОЧИН У ГОСПОДАРСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

### FRAUD AS A CRIME IN THE ECONOMIC ACTIVITY

У статті розглядається шахрайство як вид злочину в господарській діяльності. Розглядаються об'єктивні та суб'єктивні складові елементи шахрайства в контексті можливості його скоєння в господарській діяльності.

**Ключові слова:** шахрайство, сукупність злочинів, господарська діяльність.

В статье рассматривается мошенничество как вид преступления в хозяйственной деятельности. Рассматриваются объективные и субъективные составляющие мошенничества в контексте возможности его совершения в хозяйственной деятельности.

**Ключевые слова:** мошенничество, совокупность преступлений, хозяйственная деятельность.

The article deals with fraud as a type of crime in business. Considered objective and subjective components of fraud in the context of the possibility of his committing in business.

**Key words:** fraud, cumulative crime, economic activity.

Стрімкий розвиток суспільного життя створює нові сфери соціально-економічних умов розвитку України, у свою чергу, спонукаючи окремих осіб до скоєння шахрайських дій у сфері господарської діяльності. Нині законодавцем врегульовані всі можливі господарські відносини, які можуть існувати між суб'єктами підприємницької діяльності та задекларовані в різних нормативних документах. Але з появою нетрадиційних форм шахрайства підлягає осмислюванню та вдосконаленню правозастосовна практика, адже частина цих правопорушень помилково оцінюються як цивільно-правові делікти та залишається за рамками кримінально-правового регулювання.

У господарській діяльності постійно виникають проблеми кримінального характеру, які порушують економічний розвиток країни. Шахрайство в підприємницьких відносинах займає одну з лідируючих позицій з криміналізації відповідної сфери суспільного життя. Органи досудового розслідування та суди, які розглядають кримінальні справи з шахрайства в господарській діяльності, стикаються з масою неоднозначних питань по їх розгляду та наданню відповідної кваліфікації діям суб'єкту скоєного злочину.

Проблема, яка ставиться на розгляд обраною темою, потребує комплексного дослідження з урахуванням норм кримінального законодавства інших країн світу, з використанням раціонального «зерна» та його подальшим впровадженням до кримінального закону України. У свою чергу, метою дослідження є надання відповідної кримінальної характеристики шахрайства в господарській сфері та виявлення і розроблення оптимальних кримінально-правових заходів протидії відповідним проявам із боку підприємницьких шахраїв.

Шахрайство як злочин є ключовою основою цього дослідження. Але розглядати його тільки з точки зору кримінального закону буде неправиль-

ним. Основою його скоєння в господарській діяльності є укладені між контрагентами цивільні правові відносини. Різновид укладених цивільно-правових угод і дає шахраю можливість завуалювати фактичну мету свого злочинного наміру та перевести відносини у площину цивільних правовідносин.

На нашу думку, Кримінальний кодекс України не вдосконалений законодавцем щодо виникнення в судово-слідчій практиці відмежування шахрайства від інших правопорушень. Незважаючи на «простоту» складу такого злочину, як шахрайство, дедалі частіше виникає проблема доказування вини суб'єкта в господарській діяльності. Натомість, судово-слідчим органам з урахуванням чинного кримінального і цивільного законодавства простіше розглядати дії суб'єкта як цивільно-правові відносини.

Найважливішою в юридичній практиці вважається проблема відмежування шахрайства від правопорушень цивільно-правового характеру у разі скоєння різних правочинів [1, с. 68]. Так, відмежуванням шахрайства від невиконання цивільно-правових зобов'язань внаслідок підприємницького ризику можуть бути фактичні обставини справи, які свідчать про відсутність у винної в шахрайстві особи наміру виконати взяті на себе договірні зобов'язання. До таких обставин можуть бути віднесені підтвердження відсутності в особи реальної можливості виконати взяті на себе зобов'язання, використання з ухилення від виконання таких обставин як надуманих. Таким чином, проблемою постають не врегульовані кримінальним законодавством України питання з характеристики шахрайства в сфері господарської діяльності.

Фундаментальна основа підприємницької діяльності закріплена Конституцією України у ст. 42 (кожен має право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом). Держава забезпечує захист конкуренції у підприємницькій діяльності. Не допус-

каються зловживання монопольним становищем на ринку, неправомірне обмеження конкуренції та недобросовісна конкуренція. Види і межі монополії визначаються законом. Держава захищає права споживачів, здійснює контроль за якістю і безпечністю продукції та усіх видів послуг і робіт, сприяє діяльності громадських організацій споживачів [2].

Крім того, в державі діє Закон України «Про підприємство» від 7 лютого 1991 р. № 698-ХІІ, яким передбачено, що підприємство – це безпосередня самостійна, систематична, на власний ризик діяльність з виробництва продукції, виконання робіт, надання послуг із метою отримання прибутку, яка здійснюється фізичними та юридичними особами, зареєстрованими як суб'єкти підприємницької діяльності у порядку, встановленому законодавством [3].

У свою чергу, поняття господарської діяльності законодавцем закріплене ст. 3 Господарського кодексу України: під нею розуміється діяльність суб'єктів господарювання у сфері суспільного виробництва, спрямована на виготовлення та реалізацію продукції, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру, що мають цінову визначеність [5].

З урахуванням вищенаведених нормативних документів залишається чинною норма Кримінального кодексу (далі – КК) України – ст. 190, яка передбачає відповідальність за скоєння шахрайства [4]. Чинна норма віднесена законодавцем до розділу VI Особливої частини КК України (злочини проти власності).

Диспозиція ст. 190 КК України передбачає заволодіння чужим майном або придбання права на майно шляхом обману чи зловживання довірою (шахрайство). Законодавець визначив обтяжуючі обставини шахрайства, до яких належить скоєння повторно, або за попередньою змовою групою осіб, або таке, що завдало значної шкоди потерпілому; вчинене у великих розмірах, або шляхом незаконних операцій із використання електронно-обчислювальної техніки; вчинене в особливо великих розмірах або організованою групою.

Родовим об'єктом шахрайства є відносини власності як економічна категорія, яка забезпечує власникові або законному володареві можливість використовувати своє майно на власний розсуд і у своїх інтересах і яка виникає з приводу права власності як сукупності володіння, користування та розпорядження майном або ж інших речових / зобов'язальних прав, передбачених законодавством.

Основним безпосереднім об'єктом передбачено право власності загалом, тобто усіх елементів власності. Право власності – це право володіти, користуватись та розпоряджатись належним майном. Предметом шахрайства є безпосередньо матеріальні об'єкти суспільного життя, якими злочинець заволодіває у спосіб, передбачений диспозицією даної статті КК України.

Натомість, розділом VII КК України передбачені злочини у сфері господарської діяльності. Відсутність спеціальної норми за скоєння шахрайства

в господарській діяльності ставить судово-слідчі органи в незручне становище під час надання відповідної правової кваліфікації діям винної особи. Як правило, посадові особи правоохоронних органів, зокрема й суд, мають кваліфікувати дії злочинця за сукупністю злочинів. На нашу думку, у цьому розділі КК України за сукупністю злочинів дії особи разом зі ст. 190 КК України можуть кваліфікуватися за такими статтями: ст. 200 КК України («Незаконні дії з документами на переказ, платіжними картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків, електронними грошима, обладнанням для їх виготовлення»), ст. 205 КК України («Фіктивне підприємство»), ст. 2051 КК України («Піддроблення документів, які подаються для проведення державної реєстрації юридичної особи та фізичних осіб-підприємців»), ст. 206 КК України («Протидія законній господарській діяльності»), ст. 2062 КК України («Протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації»), ст. 209 КК України («Легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом»), ст. 219 КК України («Доведення до банкрутства»), ст. 2202 КК України («Фальсифікація фінансових документів та звітності фінансової організації, приховування неплатоспроможності фінансової установи або підстав для відкликання (анулювання) ліцензії фінансової установи»), ст. 2232 КК України («Порушення порядку ведення реєстру власників іменних цінних паперів»), ст. 224 КК України («Виготовлення, збут та використання підроблених недержавних цінних паперів»), ст. 233 КК України («Незаконна приватизація державного, комунального майна») [4].

Законодавцем у цьому розділі чинного КК України зазначено лише єдиний злочин, який прямо вказує на шахрайство, – ст. 222 КК України («Шахрайство з фінансовими ресурсами»); як вбачається із диспозиції даної норми, це надання завідомо неправдивої інформації органам державної влади, органам влади Автономної Республіки Крим чи органам місцевого самоврядування, банкам або іншим кредиторам із метою одержання субсидій, субвенцій, дотацій, кредитів чи пільг щодо податків у разі відсутності ознак злочину проти власності, відображає сутність самого шахрайства, але є самостійний злочин.

Родовим об'єктом усіх господарських злочинів є економічна система господарства України. Безпосереднім об'єктом є нормальна діяльність та інтереси окремих галузей народного господарства України. Залежно від безпосереднього об'єкта, господарські злочини можна поділити на такі групи:

- злочини, які посягають на встановлений законом порядок формування і функціонування грошової і банківської системи (ст.ст. 199–200 ККУ);
- злочини, які посягають на різні форми господарської діяльності і діяльність підприємництва (ст.ст. 202–206 ККУ);
- злочини, які посягають на відносини фінансово-кредитної системи України (ст.ст. 207–212 ККУ);
- злочини, які посягають на економічну систему України (ст.ст. 214–217 ККУ);

– злочини, які посягають на відносини торгівлі і сфери побутового обслуговування населення (ст.ст. 225–227 ККУ);

– злочини, які посягають на встановлений порядок приватизації державного і комунального майна (ст.ст. 233–235 ККУ).

На підставі короткого аналізу об'єкту посягань як шахрайства, так і низки злочинів у сфері господарської діяльності є доцільним звернути увагу на інші складові елементи злочинів.

Об'єктивна сторона шахрайства полягає в заволодінні чужим майном або придбанні права на майно шляхом обману чи зловживання довірою. Таким чином, способом вчинення шахрайства є: 1) обман; 2) зловживання довірою. Обман – це повідомлення потерпілому неправдивих відомостей або приховування певних обставин (зрозуміло, що повідомлення потерпілому про такі відомості чи обставини було обов'язковим, що вводить потерпілого в оману). Зловживання довірою – це недобросовісне використання винною особою довіри потерпілого з метою викликати в нього впевненість у вигідності чи обов'язковості передачі їй майна або права на нього.

Суб'єктивна сторона шахрайства полягає у вчиненні злочину з прямим умислом та корисливим мотивом.

Розглядаючи об'єктивні та суб'єктивні складові елементи шахрайства в контексті можливості його скоєння в господарській діяльності як основного злочину, необхідно зосередити увагу на тому, що обман або зловживання довірою під час укладання правочину щодо забезпечення виконання прийнятих винною особою зобов'язань, можливий у разі надання завідома неправдивих відомостей про господарське положення або фінансової спроможності підприємства. Але в кожному конкретному випадку необхідно об'єктивно підходити до всіх обставин справи, а відправною складовою частиною правильної кваліфікації дій особи має бути те, що вона завідома не мала намір виконання взятих на себе зобов'язань за різними видами правочинів.

Основною ознакою об'єктивної сторони складу злочину шахрайства є завдання шкоди потерпілому. Отримання майна з умовою виконання будь-якого зобов'язання може бути кваліфіковане як шахрайство лише в тому разі, коли винна особа ще в момент заволодіння цим майном мала на меті його привласнити, не виконуючи зобов'язання.

Але, розглядаючи шахрайство в сфері господарської діяльності, з огляду на обрану тему, необхідно усвідомлювати, що викрадення чужого майна за ст. 190 КК України є протиправне, безплатне, з корисливих мотивів, у спосіб, передбачений даною нормою, вилучення чужого майна на користь винної особи із завданням шкоди потерпілому. У свою чергу, рубіконом, за чинним Кримінальним кодексом України, стає саме «безплатне» вилучення майна, тому ми пропонуємо розглядати шахрайство у ширшому його розумінні, з огляду на різні способи його скоєння з корисливою метою, та відмежовувати його від норм Цивільного кодексу України.

Наприклад, чинний Кримінальний кодекс РФ передбачає ст. 1594 «Шахрайство в сфері підприємницької діяльності» [6]. Диспозиція даної норми передбачає кримінальну відповідальність за навмисне невиконання договірних зобов'язань у сфері підприємницької діяльності. Наприклад, якщо особа придбала товарно-матеріальні цінності, за які частково розрахувалась, після чого розпорядилася всім товаром на власний розсуд. Законодавець РФ у такому разі виключив розкрадання і мотивував це тим, що відсутня ознака «безоплатність». У КК України дії винної особи можуть бути кваліфіковані за сукупністю злочинів, а саме за ст. 190 і ст. 205 КК України.

Варто зазначити, що в нинішніх умовах господарювання є приклади, коли шахраї створюють цілком «добропорядне» підприємство, а після досягнення свого злочинного наміру, створюють умови для погашення шкоди, завданої контрагентові, хоча він є фактичним потерпілим від злочину. Як правило, шахраї наполягають на розстрочці платежу за отриманий товар або укладають нові угоди, тим самим зловживаючи довірою потенційного потерпілого, наполягаючи на добропорядності своїх дій та намірів на майбутні правовідносини. У розробленій схемі шахрайства може бути задіяна ще одна юридична особа, яка ніби є контрагентом «добропорядного» підприємства, якому воно, не виконавши взяті на себе зобов'язання за укладеним договором, начебто завдало збитків. Фактично все це ланки одного ланцюга. У подальшому, як правило, шахраї стають ініціаторами процедури банкрутства юридичної особи, яке було використане з метою скоєння шахрайства.

Необхідно відмежовувати шахрайства з фінансовими ресурсами від злочинів проти власності, зокрема від шахрайства та заволодіння чужим майном шляхом зловживання особою своїм службовим становищем. Варто зважати на зміст і спрямованість умислу особи, мотиву, мети та моменту їх виникнення.

Якщо винна особа надавала завідомо неправдиву інформацію з метою привласнення коштів у вигляді субсидії, субвенції, дотації чи кредиту, її дії потрібно кваліфікувати як готування до заволодіння чужим майном шляхом шахрайства чи замах на вчинення цього злочину, а в разі фактичного одержання одержаних коштів на свою користь чи на користь інших осіб – як закінчене шахрайство за відповідною частиною ст. 190 КК України.

Кошти чи майно, правомірно одержані суб'єктом господарської діяльності як субсидії, субвенції, дотації, кредити, переходять у його власність із моменту їх фактичного одержання. У разі, коли після одержання цих коштів чи майна у службової особи такого суб'єкта виникає умисел на їх привласнення, її дії належить кваліфікувати за ст. 191 КК України. Якщо зазначені кошти були одержані з цією метою неправомірно, такі дії треба кваліфікувати за сукупністю злочинів, передбачених відповідними частинами ст. 222 та ст. 190 КК України. Так само кваліфікуються дії особи, яка мала умисел на привласнення лише частини одержаних коштів.

Ми пропонуємо змінити диспозицію чинної норми або ввести відповідну статтю в розділ VII КК України, яка б встановлювала відповідальність за скоєння шахрайства в господарській діяльності. На нашу думку, необхідно відштовхуватись не тільки від спричинення шкоди, але й від способу заволодіння майном або його правом. І це є абсолютно логічним, склад злочину матеріальний, а, відповідно, відсутність шкоди вказує на відсутність складу злочину.

Стаття «Шахрайство» належить до розділу VI КК України і становить один зі способів викрадення чужого майна, а саме посягає на право власності. Якщо ми пропонуємо характеризувати шахрайство як основу скоєння злочину в сфері господарської діяльності, то, у першу чергу, необхідно визначитись з об'єктивними ознаками відповідного складу злочину. Радикально відмежовуватися від таких складових частин, як «обман» і «зловживання довірою», нерозумно. За відсутністю даних ознак кримінальна відповідальність буде виключена, тому що за таких умов матиме місце підприємницький ризик, пов'язаний для суб'єкта господарювання з можли-

вістю втрати свого майна або права на майно. Це є цілком обґрунтованим, адже особа, яка є учасником цивільно-правових відносин, діє на свій ризик із метою отримання прибутку та має проявляти обережність і перевіряти інформацію, яку надає йому обраний контрагент.

У зв'язку з цим необхідно зважати на те, що зобов'язання не були виконані винною особою не через ризик господарської діяльності, а з причини того, що був відсутній намір їх виконання, або обставини, які склалися. Саме ці обставини будуть свідчити про наявність у винної особи умислу на протиправне заволодіння майном або правом на майно потерпілого і, в свою чергу, будуть межею кримінальних і цивільних правовідносин. Отже, кримінальне законодавство потребує вдосконалення з метою захисту добропорядних учасників господарських правовідносин від невмотивованого кримінального переслідування і недопущення можливості уникнути шахраю від кримінальної відповідальності за скоєний злочин під прикриттям законної господарської діяльності.

#### ЛІТЕРАТУРА:

1. Гаухман Л.Д., Максимов С.В. Уголовная ответственность за преступления в сфере экономики / Л.Д. Гаухман, С.В. Максимов. – М.: ЮрИнфоР, 1996. – 290 с.
2. Конституція України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/documents/constitution>.
3. Про підприємство : Закон України від 7 лютого 1991 р. № 698-ХІІ // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – № 14. – Ст. 168.
4. Кримінальний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://code.leschishin.org/crc>.
5. Господарський кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://code.leschishin.org/ec>.
6. Уголовный кодекс Российской Федерации от 13 июня 1996 г. N 63-ФЗ [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.interlaw.ru/law/docs/10008000>.